

ІДЕЯ «СОФІЙНОСТІ ГОСПОДАРСТВА» У ФІЛОСОФІЇ С. БУЛГАКОВА

Стаття присвячена проблемі софійності господарства у філософії С. Булгакова. Розкривається поняття софійності господарства як внутрішньої основи економічної системи. Виокремлено основні принципи філософії господарства, детально розглянуто софійний принцип господарювання у філософській системі С. Булгакова. Виконано порівняння понять софійності та софіології господарства. Визначено смисл софійності, який філософ укладає в поняття софійного господарювання. Представлена характеристика Софії та її зв'язок з господарськими основами буття людини. Ключові слова: Софія, філософія господарства, софійність господарства.

Сьогодні, як і на початку ХХ ст., незважаючи на уявний успіх економізму, виявляється вичерпаність кореневих підстав життя, що живлять розум і практичну діяльність смисловими рішеннями. Війни і революції як ХХ ст., так і сучасності наочно показують недоліки всіх соціальних та економічних теорій. Потрібні нові цілісні знання, розум і свідомість, щоб побачити причини бід і знаходити вихід зі складної ситуації. Таке цілісне знання представлено в ідеї софійного господарства С. Булгакова.

Мета сучасної економіки полягає в зростанні багатства, засобами якого служать люди, природа, культура, релігія, наука, життя людини. У світлі цілісного софійного знання економіка – це кількісний розрахунок, розподіл не лише продуктів праці, а передусім – життя, яке згодом віднімається смертю. Господарство ж – це цілісний феномен, який охоплює всі виміри життя людини. У господарстві діє і Божа благодать, софійні смисли, які можуть повернути людину до загубленого блага природи і першонаук. У цьому плані господарство – єдина форма і засіб проти епідемії економізму, трудовий шлях світу до істини.

Метою статті є дослідження софійності господарства у філософії С. Булгакова як внутрішньої основи економічної системи. Завдання дослідження полягають в виокремленні основних принципів філософії господарства, детальному аналізі софійного принципу господарювання, порівнянні понять софійності та софіології господарства.

Проблемою софійності господарства у філософії С. Булгакова займалися такі вчені як М. Елоян [8], Л. Іпполітов [3], М. Нікульчев [4], Ю. Осипов [5; 6], М. Шулевський [7]. Дослідники намагаються дати відповідь на поставлене питання в контексті загального аналізу філософії господарства чи софіології С. Булгакова. Саме тому виокремлення софійності господарства як окремої проблематики дослідження є актуальним.

Призначенням і заслугою С. Булгакова перед світовою філософською думкою є створена ним концепція господарства, яка явно несе в собі принципи сакрального надлюдського одкровення, постаючи есхатологічним проектом порятунку Землі. Зробити це йому вдалося за допомогою унікальної методології, розвинутої в контексті християнської традиції. Йдеться про софійну ідею, що дозволила С. Булгакову подолати вартісний гіпноз економізму та вийти у метафізичний світ господарства, науки і людини [див.: 7, с. 51].

Центральним пунктом філософсько-господарської системи Булгакова є релігійно-економічна концепція господарської діяльності та праці. У ній сутність господарства визначається так: «господарство є боротьбою людства зі стихійними силами природи з метою захисту та розширення життя, підкорення й олюднення природи, перетворення її в потенційний людський організм» [2, с. 79]. Визначаючи господарство як «актуальне, оборонно-наступальне ставлення людини до природи», Булгаков розширює кордони цього поняття порівняно з поглядами економічної теорії. Його визначення господарства включає в себе всі рівні людської діяльності – від грубої фізичної праці до найвищих форм наукового пізнання та культурної творчості. Господарство телеологічне, воно має свою мету, яку Булгаков визначає як «перетворення всього космічного механізму в потенційний або актуальний організм, у подолання доконечності свободою, механізму організмом, причинової доцільністю, як олюднення природи» [2, с. 80]. Ця мета встановлюється роздвоєнням буття, суперечністю та взаємним обмеженням життя і смерті, свободи і доконечності. Головною ознакою господарської діяльності є наявність зусилля, праці, спрямованих до певної мети. У цьому розумінні господарство – це трудова діяльність, трудова

боротьба за утвердження й розширення життя, а праця є основою життя, трактованою з господарського погляду [див.: 3, с. 200-201].

У проблемі господарства перетинаються проблеми науки, філософії і релігії. «Світ як господарство» – це, перш за все, праця, яка трактується як олюднення природи, а господарська діяльність – як творчий процес оволодіння світом, який веде до єдності людського роду в усіх сферах життєдіяльності: відчуті світ як господарство значить обґрунтувати онтологічну (космологічну) сторону християнства [див.: 4, с. 202].

С. Булгаков здійснив всесвітньо-історичний прорив існуючого на початку ХХ ст. горизонту пізнання за допомогою трансцендентного і софійного розуміння господарства. Ідея софійності дозволила Булгакову висловити есхатологічний смисл соціально-трудої господарської творчості. Самому філософу Софія, софійність були потрібні для пошуку смислу і порятунку людини від вартісної порожнечі економізму. Саме завдяки Софії С. Булгаков побачив у господарстві його вселенське значення в житті людини, яка веде безперервну господарську війну зі смертю. Мислитель побачив у людях занепалих, принижених і ображених істот, які можуть за допомогою софійної мудрості і християнства стати людьми [див.: 7].

Суть булгаківського вчення про Софію полягає в божественній першооснові всього сутнього – світу і людини. Поза софіологією православна думка не може виразити себе систематично ні у вченні про людину – антропології, ні у вченні про Всесвіт – космології. Софія як вираження всеєдності містить у собі земне і небесне, людське в Бозі та божественне в людині [див.: 4].

Поняття софійності господарства у філософію ввів саме С. Булгаков, слідуючи за В. Соловйовим і спираючись на дослідження П. Флоренського. Булгаков прийшов до філософії господарства і відповідно трактував її не заради чого-небудь зовнішнього стосовно неї, а заради самої філософії господарства, яка була відкрита й осмислена ним, диктувала вже свої рішення, доводячи мислителя до її християнсько-православного розуміння. За Булгаковим, софійність господарства не можна відірвати від Софії Премудрості Божої, а тому виходить, що будь-які роздуми щодо софійності господарства так чи інакше поєднуються з християнською мисленнєвою традицією [див.: 5, с. 202].

У булгаківському вченні Софія грає роль сполучної ланки між Богом, світом і людиною. Булгаков вважав, що Софія як Божественне провидіння, промисел Бога про світ, лежить в основі світу і всього сутнього в ньому. У Софії в «згорнутому» вигляді присутні гармонія, розум, господарство і культура історичного людства. Через діяльність людини – носія Софії – виявляється її творча активність у цьому світі. Сама ж Софія втілює у собі одну із сутностей Божественного, є іпостасною Премудрістю Бога. За Булгаковим, призначенням людини у світі, у господарській діяльності є обробіток, олюднення природи, перетворення Софії земної, емпіричної, на Софію небесну, Божественну, Боголюдську. Зміст господарської діяльності людини, її творчості, на його думку, полягає у відновленні втраченої після гріхопадіння істини, втіленої у Божественній Софії, в захисті й відтворенні життя та світу. «Тому остаточна мета господарства – поза межами його, воно не тільки шлях світу до Софії здійсненої, перехід від неістинного стану світу до істинного, трудове відновлення світу» [2, с. 193]. Отже, у космічному та історичному аспекті завдання господарства полягає у поєднанні господарської діяльності з творчістю [3, с. 205].

С. Булгаков увів у вжиток майже всі аспекти визначення Софії: як художниці світу, як храму ідей, як боголюдської реальності, як господарського спокути людини; як провіденціальної сили Бога, як Світової Душі, як Церкви, як Богородиці, як жіночної таємниці світу, як безіпостасної божественної любові [7, с. 59]. Ю. Осипов справедливо нагадує, що на відміну від софійних спекуляцій, «філософія господарства, слідом за Булгаковим, відноситься до Софії Премудрості Божої і як до феномену господарського – спочатку як до задуму Божого, цілком господарського, потім як до втіленої у світі, природі й людині, її господарстві, ідеальності Божої, нарешті, як дару Божого, що сходиться постійно на світ, природу, людину, її господарство» [6, с. 9]. Тому господарство, за Булгаковим, – це і є рід софійного пізнання, а пізнання – рід софійного господарства. Софія потрібна була С. Булгакову для того, щоб і в економізмі врятувати людський і господарський смисл буття.

М. Елоян виокремлює два визначення господарства, які зустрічаються в коментаторській літературі – це «софіологія господарства» і «софійність господарства». Два поняття розрізняються на основі протиставлення неоплатонічної (як у філософських концепціях Шелінга, Гегеля, неокантіанців і Соловйова) та платонівської (як у філософії С. Булгакова) теорії ідей. З погляду першого розуміння платонівської ідеї, Софія – ідеал, генеральний план створення цього світу, куди поряд із платонівською державою входить і булгаківське господарство. Господарство ідеальне. Воно спочатку вже кимось створене. Догматичним обґрунтуванням філософського

вираження ідеї як ідеалу є розуміння Софії як божественної енергії. Софія – «священна» матерія, земля, дана (подарована) нам навіки у користування Всевишнім [див.: 8, с. 178].

С. Булгаков вірить у вічність цієї початкової органічної цілісності та ідейного синтезу. Господарську працю філософ розуміє як невольну працю, як породження гріховної природи людини, отже і господарська діяльність визначається не надлишком творчої енергії, а недостатністю гріховної природи. У зв'язку з цим Булгаков протиставляє два основні поняття, раніше осмислені ним в економічній теорії, – працю і природу (землю), але тепер уже на метафізичному рівні. «Трудовий початок життя співвідносний і певною мірою протилежний природному чи дармовому. Господарству як трудовому відтворенню та розширенню життя, протилежна природа як сукупність дармових (для людини) «природних» сил життя та його зростання. Не господарським актом народжується людина, розвивається в утробі матері й росте після народження, зміцнюючись у своїх фізичних і духовних силах, усвідомлюючи в собі сили духу. Не господарством здійснюються всілякі процеси у природі, не господарством, нарешті, створений цей всесвіт. Навпаки, лише наявність його й зумовлює як суб'єктивну, так і об'єктивну можливість господарства, і здатність до праці, і можливість праці. Господарство у цьому розумінні лише включене у життя всесвіту, є моментом його зростання ... Природа є тому природною основою культури, матеріалом для господарського впливу, поза нею так само немислиме і неможливе господарство, як поза життям неможливий конкретний досвід» [2, с. 84].

Водночас застерігаючи від неправильного розуміння софійності господарства, Булгаков писав про те, що, внаслідок обмеженості емпіричного людства далеко не всі його дії в реальному господарському житті несуть на собі відбиток софійності. «Господарство софійне в своїй основі, але не в продуктах, не в емпіричній оболонці господарського процесу, з його помилками, ухиленнями, невдачами» [2, с. 180]. Світ емпіричний лише потенційно софійний, актуально ж він хаотичний, хоча й віддалений від Софії не по суті своїй, а станом. Завдання відновлення тотожності між світом емпіричним і світом софійним Булгаков покладає на працю, господарську діяльність людини [див.: 3, с. 205].

З погляду іншого розуміння платонівської ідеї, сприйнятої у неплатонічному дусі, Софія постає світоутворюючим принципом. Відповідно, божественна дія мислиться незавершеною, тією, якій потрібен світ і людина у цьому світі, а господарська діяльність постає як результат розвитку цього світу. Господарство матеріальне. Воно – результат розвитку світу. Догматичним обґрунтуванням його постає концепція благодаті як винагороди за земні справи. Господарство не дарується, господарство заробляється. Метафізика землі поступилася своїм місцем метафізиці праці. Тим самим людина наділяється активним діяльним первнем, здатним змінити цей світ, оновити його та влаштувати найкращим чином. Ідея співтворчості – єдності Бога і світу, Бога і людини – лежить в основі софіанських моделей господарства з їх апофеозом праці як творчої сили, що змінює та перетворює світ. Якщо ми приймаємо працю як основу господарського життя, то поділяємо позицію трудової теорії вартості. Якщо приймаємо природу як основу господарського життя, то поділяємо позицію аграрної теорії розвитку світу.

Праця і природа лежать в основі двох моделей економічного мислення – софіологічної та софійної. Під софіанською моделлю розуміється, отже, у строгому значенні цього слова метафізика праці, економічним виразом якої є трудова теорія вартості, а політичним – лібералізм. Софіанська модель господарського розвитку має в своїй основі гностичну концепцію Софії, яка впливала з уявлення про Софію як про сутність світу. Під «софійністю господарства» слід розуміти метафізику землі, економічним вираженням якої стала теорія аграрного розвитку, а політичним – консерватизм. Софійна модель господарського розвитку в своїй основі має православну концепцію Софії, яка репрезентувала уявлення про Софію як про ідеал [див.: 8, с. 180-181].

Отже, характерне для занепаłego світу переплетення софійності та нікчемності постає у сфері господарства: економічна і науково-технічна діяльність людини – стихія занепаłego буття, а «крайське господарство» – це безкорислива робота людини з природою для її пізнання й удосконалення, розкриття її софійності. Праця з любов'ю – це творчість. Але господарство водночас є рабством доконечності. Суперечності природи господарства розкриваються при зіставленні господарства і мистецтва: «Мистецтво не має справи з утилітарними оцінками цього світу, тому що воно зачароване красою, воно показує те, чого жадає душа» [1, с. 305]. Господарство, зберігаючи здатність дійсного перетворення світу, втрачає орієнтир софійності, мистецтво ж зберігає здатність споглядання софійності, але втрачає можливість її здійснити, досягнувши тварного перетворення. Неможливість досягти Софії становить трагедію мистецтва. Але мистецтву дана ця здатність показати софійність господарства як красу, і це ставить його вище від тварного буття. Булгаков установлює за мистецтвом «виняткове значення» [4, с. 202].

Отже, філософія господарства нагадує людині про її рятівний метафізичний обов'язок і природний смисл. У господарстві людина здійснює свій творчий промисел, а природа виявляє свій метафізичний задум. Господарювання, по суті, є релігійним облаштуванням землі, рушійною силою якого слугує Софія. Суб'єктом, інститутом господарського софійного влаштування світу для С. Булгакова є церква. Тому для нього філософія господарства – це не просто синтез науки і філософії, у ній він бачив метафізичну парадигму і живу єдність господарських, соціальних, домобудівних основ християнства [див.: 7].

Підсумовуючи сказане, зазначимо, що софіологія господарства С. Булгакова заснована на вченні про Софію як першооснову світу та людини. Софія поєднує в собі земне і небесне, є ланкою між Богом, світом і людиною. Тому, як промисел Бога про світ, Софія втілює в собі у «згорнутому» вигляді і гармонію, і розум, і господарство, і культуру людства. Творча активність Софії виявляється через діяльність людини – її працю і творчість. Саме тому метою господарювання людини є захист і відтворення життя та світу, відновлення істини, втіленої у Софії Божественній, що було втрачено людиною під час гріхопадіння. Стосовно Софії розрізняють дві моделі економічного мислення – софіологічну та софійну. Софіологічна модель є, по суті, метафізикою праці, в основі якої лежить гностична концепція Софії – уявлення про Софію як про сутність світу. Софійна модель – це метафізика землі, в основі якої лежить православна концепція Софії, Софія як ідеал. Отже, введення у філософію господарства принципу софійності дозволило С. Булгакову побачити у господарстві великий вселенський смисл порятунку від духовної порожнечі економізму.

Література

1. Булгаков С. Н. Свет Невечерний: Созерцания и умозрения / С.Н.Булгаков; [подгот. текста и коммент. В.В.Сапова; послесл. К.М.Долгова]. – М.: Республика, 1994. – 414 с.
2. Булгаков С. Н. Философия хозяйства / С.Н.Булгаков – М.: Институт русской цивилизации, 2009. – 464 с.
3. Ипполитова София. Сто лет русской философии хозяйства / С.Ипполитова; [под ред. Ю.М. Осипова, А.И.Агеева, Е.С. Зотовой]. – М.: ТЕИС, 2012. – 367с.
4. Нікульчев М. О. Софіологічні інтерпретації у філософуванні С. М. Булгакова / М.О.Нікульчев // Ноосфера і цивілізація. – Вип. 1 (14). – Донецьк : ДонНТУ, 2013. – С. 200-205.
5. Осипов Ю. М. Софийность хозяйство / Ю.М.Осипов // Философия хозяйства. – М., 2007. – № 2 (50). – С. 199-206.
6. Осипов Ю. М. Философия хозяйства как особое знание-размышление / Ю.М.Осипов // Философия хозяйства. – М., 2009. – № 1. – С. 27-54.
7. Шулевский Н. Б. Метафизика софийного хозяйства С. Н. Булгакова / Н.Б.Шулевский // Философия хозяйства. – М., 2009. – № 5 (65). – С. 49-67.
8. Элоян М. Р. С. Н. Булгаков: софийность и софиология хозяйства / М.Р.Элоян // Философия хозяйства. – М., 2005. – № 3 (39). – С. 173-182.

Summary

*Volosatova M. The Idea of «Sophianic of Economy» in Philosophy of S. Bulgakov. This article analyzes the Sophianic principium of householding in philosophy of outstanding Russian religious philosopher – S.Bulgakov. The object of the article is to examine the Sophianic of the economy in the philosophy of Bulgakov as domestic foundations of the economic system. Research objectives are: highlighting the main principles of the philosophy of economy, detailed consideration of Sophianic of economy, comparing concepts of Sophianic and economy sophiology. Immeasurable merit and exploit of S. Bulgakov of domestic and world view is created by him philosophy of economy, that clearly bears the sacred principles of superhuman revelation, acting as a project of saving the Earth. This refers about Sophianic idea that allowed S. Bulgakov to overcome valorem hypnosis of economism and reach the metaphysical world economy, science and human rights. The central point of the philosophical and economic system of Bulgakov is religious and economic concept of economic activity and labor. Philosopher put into a mental revolution almost all aspects of the definition of Sophia, as the artist of the world, as the temple of ideas, as divine-human reality as human economic calculation, as providential power of God, as the World Soul, as the Church, as Christ, as feminine mysteries of the world, as divine love. Labor and nature underlie the two models of economic thinking – Sophiologicistic and Sophian. Under the Sophianic model refers to metaphysics of labor, economic expression of which is the labor theory of value, and political – liberalism. Sophianic model of economic development is based on the concept of the Gnostic Sophia, who defended the idea of Sophia as the essence of the world. By «Sophianic economy» should be understood metaphysics land, which was the expression of the economic theory of agrarian development, and political – conservatism. Sophian model of economic development at its core is the concept of the orthodox Sofia, which defended the idea of Sophia as an ideal. **Keywords:** Sofia, philosophy of economy, sophianic of economy.*